

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი ქართული ლიტერატურის მიმართულებით

რიტმის რელევანტურობა მუხრან მაჭავარიანის პოეზიაში

თუ მივუბრუნდებით რიტმის შემოქმედებით დეფინიციებს, კიდევ უფრო მეტად დავრწმუნდებით მუხრან მაჭავარიანის წერილის „რიტმისა და რიტმის საკითხები“ აზრობრივ სიზუსტეში. ანდრეი ბელი თავის წიგნში „რიტმი, როგორც დიალექტიკა“, როგორც სათაურიდანაც ჩანს, რიტმს განიხილავდა არა მხოლოდ მარტივი კლასიკური განმარტების კრილში, რომ ის თანაზომიერი ბგერითი ერთეულების კანონზომიერი განმეორებაა, არამედ მას გაცილებით დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. ვლადიმერ მაიაკოვსკი ამბობდა, რომ რიტმი ლექსის მთავარი ძალა და ენერგიაა, რომ მისი ახსნა შეუძლებელია და რომ მასზე შეგვიძლია ვისაუბროთ, როგორც მხოლოდ მაგნეტიზმზე და ელექტროენერგიაზე. როგორც აკაკი შანიძე ამბობს, „თანამედროვე გაგებით, ლექსის რიტმი არის სხვადასხვა ელემენტების განმეორება ერთი და იმავე პოზიციიდან, რათა გვიჩვენოს მსგავსება განსხვავებულში, ანდა: ლექსის რიტმი არის ერთი და იმავე ელემენტების განმეორება სხვადასხვა პოზიციიდან, რათა გვიჩვენოს ერთისა და იმავეს განსხვავებული ხასიათი (იური ლოტმანი)“ (ხინთიბიძე, 2000 : 46)

აკაკი შანიძის მოსაზრებით, რიტმის ძირითადი ფაქტორი მეტრია (საზომი). დავამატებ, რომ რიტმი მხოლოდ რიტმაზე რომ იყოს აწყობილი, ვერლიბრი ანუ თავისუფალი ლექსი, ლექსის კატეგორიაში აღარ განიხილებოდა, მასში რიტმების არარსებობიდან ან დეფიციტიდან გამომდინარე. თვითონ მუხრან მაჭავარიანი ამბობს, რომ „ლექსის აკვარგიანობის ძირითადი ფაქტორია რიტმი“ და

აბსოლუტურად იზიარებს მაიაკოვსკის პათოსს, რომ „объяснить его нельзя“. მისი ახსნა მხოლოდ ლექსითაა შესაძლებელი:

„შენ რომ, ვთქვათ, ფრანგი ყოფილიყავ,

თუ გინდა შვედი,

გინდ ინგლისელი,

გინდ... ვინც გინდა,

გარდა ქართველის, -

და დაგეწერა, -

ხარ ქართულად რისი დამწერიც! –

დანტე ვინ არი! –

ჰომეროსზე იქნები მეტი!“ (მაჭავარიანი, 2007 :111)

მოცემული სტროფის მეტრი ჰეტეროსილაბური ანუ არათანაბარმარცვნიანია, თუმცა საზომის ძირითადი მარეგულირებელი 5 მარცვალია, რომელიც 9-სტრიქონიან, არასტანდარტულ სტროფში 5-ჯერ მეორდება. ყურადღება უნდა მივაქციოთ მოცემულ რითმებსაც, რომლებიც რიტმის შეგრძნებას ამყარებენ, ესენია: „თუ გინდა შვედი“ / „იქნები მეტი“ და „გარდა ქართველის“ / „რისი დამწერიც“. ესენია დისონანსური რითმის მაგალითები, რომლებიც არაიდენტური რითმის უკიდურესი სახეა. სწორედ 5-ჯერ გამეორებული 5-მარცვლიანი სტრიქონები, დისონანსურ რითმებთან ერთად ქმნიან ლექსის რიტმს, რომელიც, თავის მხრივ, მოულოდნელი და თვითმყოფადია.

„ბრალი მიამიტის, -

დღეს და ჩვენში ისიც,

თვარა მე რა მიჭირს, -

არა მარტო ქიცი,

ქიცმაცურიც ვიცი“ (მაჭავარიანი, 2007 :108)

წარმოდგენილი სტროფის მეტრი იზოსილაბურია, კერძოდ, 5 ექვსმარცვლიანი სტრიქონისგან შედგება, თითოეული სტრიქონის 6 მარცვალი კი 3/3 პრინციპით იყოფა და ამ გაყოფას არეგულირებს აქცენტური მახვილი. როდესაც მუხრან მაჭავარიანის ლექსზე ვსაუბრობთ, აქცენტურ მახვილს განმსაზღვრელი მნიშვნელობა უნდა მივანიჭოთ, რადგან ის მუხრანის ლექსის უმთავრესი მახასიათებელია. პოეტმა შეძლო, უმახვილო ქართული ენისთვის არაბუნებრივი, ქართულ ლექსში აქცენტის პრიორიტეტის პრეცედენტი გამოეწვია; და ეს არ არის ენაზე ძალადობა, ეს არის ენაში დეტერმინირებული ფარული უნარების აღმოჩენა და გამომზეურება. სწორედ ექსკლუზიური რიტმი არეგულირებს ლექსის ტონს და ამგვარად ფორმირდება მუხრან მაჭავარიანის „მუხრანული“ ლექსი.

„ამ საწუთოსი როა კანონი:

უკან წინანი!

წინ უკანანი! –

განა არ იცი?!

როგორ არ იცი?!

იცი?! –

თუ იცი?! –

რადღა განიცდი“?! (მაჭავარიანი, 2007 :136)

მოცემული ლექსის სტრიქონები, შესაძლებელია, ისე დალაგებულიყო, რომ სტროფი 10 მარცვლიანი 4 სტრიქონისგან შემდგარიყო, მაგრამ პოეტმა იზოსილაბიზმის მარეგულირებლად მხოლოდ პირველი სრული ტაეპი მოგვცა, დანარჩენები კი 5, 3 და 2 მარცვლედებად დაანაწევრა. ამ შემთხვევაში, ლექსის გრაფიკული ჩანაწერი აქცენტურ მახვილებს კვეთს და წაკითხვის ინტონაციას

გვერდობს. რითმები - „კანონი“/„უკანანო“ და „არ იცი“/„განიცი“ საკმაოდ მარტივებია, თუმცა, როგორც თვითონ პოეტი ამბობს, ხანდახან აზრისთვის რითმის გაწირვაც შეიძლება. მიუხედავად ამისა, მუხრან მაჭავარიანი ოპონირებს გაბესვირიას და ამბობს, რომ „ჩვენ ბრძოლა უნდა გამოვუცხადოთ როგორც კეთილხმოვან თვითმიზნურ რითმებს, ასევე აზრობრივად მართალს, მაგრამ არაკეთილხმოვან რითმას“ (მაჭავარიანი, 2007:4).

„ღრუბლის ხარებზე ელვა წითლად მიმოისახრა.

გულის სიღრმიდან დედამიწამ აღმოთქვა სიტყვა:

ჯერ კიდევ ერთხანს უნდა იყოს, - რაც არის ახლა! –

რაც ჯერ არ არის, - როს იქნება, - რო იყოს დიდხანს“ (მაჭავარიანი, 2007 :334)

„მიმოისახრა“/„რაც არის ახლა“ დისონანსური შედგენილი რითმის ძალიან კარგი მაგალითია, ასევე „აღმოთქვა სიტყვა“/„რომ იყოს დიდხანს“. ხსენებული რითმები ჯვარედინადაა განლაგებული მოცემულ ლექსში და აქ რიტმის ფორმირების მთელ „სიმძიმეს“ თავის თავზე იღებენ.

„ერთხელ უკვე ვთქვი და კიდევ უნდა გავიმეორო: რიტმის მომტანი განწყობილებაა, შინაარსი ქმნის ფორმას. მაგრამ ეს თავისთავად როდი ხდება; ფორმას ძიება სჭირდება, რიტმს - დაჭერა“ (4. 8), - წერს მუხრან მაჭავარიანი. ერთი შეხედვით, შინაარსი და ფორმა სხვადასხვა ტიპოლოგიური მახასიათებლებია და ერთმანეთს არ უნდა განსაზღვრავდნენ ან ერთმანეთისგან არ უნდა გამომდინარეობდნენ, მაგრამ სწორედ ესაა პოეტური ესთეტიკის ამოუხსნელი ხიბლის კონსტანტა. შინაარსსა და მის სენსიტიურ აღქმას მოაქვს ფორმის რელევანტურობა, რომელიც, ყველაზე მძაფრად რიტმში ავლენს თავს.

„გადადიოდა,

გადადიოდა,

გადადიოდა, -

და მოდიოდა,
და მოდიოდა,
და მოდიოდა,
და მოდიოდა,
ვითარცა მტკვარი“.

როდესაც მუხრან მაჭავარიანსა და რიტმზე ვსაუბრობთ, წარმოუდგენელია, ზემოთ მოყვანილი, განსაკუთრებით ექსპრესიული და დინამიური ლექსის რიტმი არ გაგვახსენდეს, რომელსაც სიტყვების (ზმნების) გამეორება და შინაარსობრივი მუხტი ქმნის. რიტმის აღქმას ამძაფრებს ლექსის გრაფიკული ჩანაწერი, სადაც ყველა სიტყვას თითო სტრიქონი უკავია და ამით საკუთარ მნიშვნელობას უსვამს ხაზს. თავის მხრივ, რიტმს აყალიბებს აქცენტური მახვილი, რომელიც განსაკუთრებულ, უნივერსალურ ადგილს იკავებს მუხრან მაჭავარიანის სალექსო სიტყვაში. გამომდინარე იქიდან, რომ ქართულ ენაში მახვილი სუსტია და უძრავი, პოეტის ინოვაციად შეგვიძლია ჩავთვალოთ, სიტყვაში მისი ტრადიციული ადგილიდან მონაცვლეობა და ხაზგასმა. მოცემული სტროფის ყველა სიტყვაში მახვილი მესამე მარცვალზეა გადატანილი, პირველის ნაცვლად და სწორედ ეს არეგულირებს ლექსის რიტმულ სტრუქტურას.

„რიტმისა და რიტმის საკითხები“ - ამ სათაურითაა წარმოდგენილი მუხრან მაჭავარიანის შემოქმედების 2007 წელს გამოცემული ოთხტომეულის ბოლო ტომის პირველი წერილი, სადაც ნათლად და მკაფიოდაა გადმოცემული ავტორისეული ხედვა რიტმისა და რიტმის რაობასა და უპირატესობაზე ლექსში. ავტორი ცალსახად წერს, რომ რიტმი ლექსის მთავარი მარეგულირებელია და, აქედან გამომდინარე, მისი ძირითადი კომპონენტი. როგორც მუხრან მაჭავარიანისადმი მიძღვნილ საკონფერენციო გამოსვლაშიც აღვნიშნე, წერილში ასახულია ვიქტორ გაბესკირიასა და ალიო მირცხულავას შორის გამართული პოლემიკა, რიტმის შესახებ, რომელიც „ლიტერატურულ გაზეთში“ გამოქვეყნდა. მუხრან მაჭავარიანისთვის არც ერთი

ავტორის მოსაზრება არაა სრულყოფილი („რითმა ლექსის სამკაულია“, - ვ. გაბესვირია; „რითმა ლექსის განუყოფელი თვისება და ტონის მიმცემია“, - ა. მირცხულავა), და დასძენს: „რითმა ერთ-ერთი გამამდიერებელი ფაქტორია რიტმისა (და არა „ტონის მიმცემი“)“. კეთილხმოვანი, ევფონიური რითმა, რომელიც ლექსის შინაარსის აზრობრივი აუცილებლობიდან გამომდინარეობს და მისი ნაყოფია, ეფექტურად აძლიერებს ლექსის რიტმის დინამიკას, თუმცა რამდენადაც კარგი არ უნდა იყოს რითმა, თუ თვითმიზნურად (რითმა - მხოლოდ რითმისათვის) იყენებს პოეტი, მას ღირებულება ეკარგება და ჭარბ ბალასტადაც კი გვევლინება ლექსში.

როდესაც სალექსო რიტმზე ვსაუბრობთ, მუხრან მაჭავარიანის თითქმის ყველა ლექსის მოყვანა შეგვიძლია საილუსტრაციოდ, იმდენად გაჯერებულია მისი პოეზია რიტმული მრავალფეროვნების ვარიაციებით. სწორედ რიტმი და მისით შექმნილი სიახლეები უდევს საფუძვლად პოეტის რეფორმატორულ ძვრებს. მაჭავარიანის პოეზია ადასტურებს ქართული ლექსის კვალიფიკაციის იმ ჰიპოთეზას, რომ ქართული ლექსის ბუნება სილაბურ-ტონურია და არა მხოლოდ სილაბური; მახვილი მისი მთავარი „იარაღია“ ლექსის კონსტრუირებისას.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მუხრან მაჭავარიანის ლექსი აბსოლუტურ თანხვედრაშია მის თეორიულ მიგნებებთან ან პირიქით, ლექსის რევიზიას ავტორი ახდენს მასზე დაკვირვებით; ასეც შეიძლება ითქვას, რომ მისი პოეზია დასტურია მისი პოეტური ესთეტიკის, რომელიც თემატურ მრავალფეროვნებასთან ერთად ლექსის სტრუქტურასა და მის უმთავრეს კომპონენტში - რიტმში მჟღავნდება. თავის მხრივ, რიტმის ერთ-ერთი მთავარი გამამდიერებელი და მარეგულირებელი რითმაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. მაჭავარიანი მუხრან, თხზულებანი ოთხ ტომად, I ტ. გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი. 2007;
2. მაჭავარიანი მუხრან, თხზულებანი ოთხ ტომად, II ტ. გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი. 2007;
3. მაჭავარიანი მუხრან, თხზულებანი ოთხ ტომად, IV ტ. გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბილისი. 2007;
4. ხინთიბიძე აკაკი, „ქართული ლექსმცოდნობა“, თბილისი. 2000.

Relevance of rhythm in the poetry of Mukhran Machavariani

Abstract

Dealing with the rhythm of poetry, one can illustrate almost every verse of Mukhran Machavariani, since his poetry is very rich in variations of rhythmic diversity. It is rhythm and innovations created using rhythm that form the basis of the poet's reformist changes. The Machavariani poetry confirms the hypothesis of Georgian verse qualification, according to which Georgian verse has not only a syllabic but also a syllabo-tonic form; Stress is the most important "weapon" of the poet when creating a verse.